

Szerkesztette

MEGYERI-PÁLFFI
ZOLTÁN

Szuverenitás- kutatás

GONDOLAT

Jogtörténeti
értekezések 43.

JOGTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK 43.

Sorozatszerkesztő
MEZEY BARNA

MEGYERI-PÁLFFI
ZOLTÁN (szerk.)

Szuverenitáskutatás

Gondolat Kiadó • Budapest, 2020

JOGTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK 43.

A kötet az ELTE Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszékén működő MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoportjának kutatási programja keretében jelenik meg.

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás a kiadó előzetes, írásbeli hozzájárulásához van kötve.

© Szerzők, 2020

*www.gondolatkiado.hu
gondolatkiado.blog.hu
facebook.com/gondolatkiado
twitter.com/gondolatkiado*

A kiadásért felel Bácskai István
Borítót tervezte Pintér László
Tördelő Jeszenszky Katalin

ISBN 978 963 693 827 7
ISSN 1586-8265

TARTALOM

Előszó	7
I. Szuverenitáskérdések	17
KARÁCSONY ANDRÁS Carl Schmitt a szuverénról	18
MÁTHÉ GÁBOR Szuverenitás – jogállam	27
MEZEY BARNA Szuverenitáskérdések	43
II. Szuverenitás és jogtörténet	55
BEKE-MARTOS JUDIT Az Amerikai Egyesült Államok szövetségi bírósági rendszerének kialakulása	56
HEIL KRISTÓF MIHÁLY A nemesi vármegye és a rendszeres bizottsági munkálatok A kereskedelmi- és az adóügyi operátumok Esztergom, Győr és Nógrád vármegyékben	72

KÉPESSY IMRE	
Föderalizmus, centralizmus, dualizmus – avagy a kiegyezéshez vezető út	93
MEGYERI-PÁLFFI ZOLTÁN	
Az igazságügyi szervezet dologi háttere: a bírósági épületek	113
NAGY JANKA TEODÓRA	
A „Janus-arcú” megszegyenítő büntetések Vajna Károly emlékezete	124
NAGY NOÉMI	
Magyar nyelvi szuverenitási törekvések a neoabszolutizmus előtt – a magyar államnyelv bevezetésének története	141
RÉVÉSZ T. MIHÁLY	
Önálló vagy összehangolt sajtópolitika Pesten 1867 után	159
STIPTA ISTVÁN	
Cesare Beccaria és kora	184
SZALMA JÓZSEF	
A bírói függetlenségről a bírói hatalomról szóló 1869. évi IV. törvénycikk apropóján, kitekintve a német, az osztrák és a délszláv államok fejlődésére	212
Jogtörténeti Értekezések	225

Megyeri-Pálffi Zoltán*
AZ IGAZSÁGÜGYI SZERVEZET
DOLOGI HÁTTERE:
A BÍRÓSÁGI ÉPÜLETEK

Bevezetés

Akkor, amikor az igazságtügyi szervezetről annak fizikai valójában beszélünk, két tényezőről mindenképp szó esik. Az egyik a személyi állomány, közöttük is elsősorban a bírók. A másik a *dologi feltételrendszer*, amely körében kiemelkednek a bírósági épületek. E tanulmány az utóbbiakkal foglalkozik.

Általánosságban elmondható, hogy leglátványosabban egy bírósági épületben kapcsolódik össze *a jog és az építészet* világa, így amikor bírósági épületekről beszélünk, jogi és építészeti kérdésekkel egyaránt foglalkozunk. Werner Gephart írja, hogy a bíróság mint épület három szabályrendszert foglal magába: a bírósági szervezet szabályozási rendszerét, ennek hatását az építési technikai szabályokban, és nagyon sok absztrakt szabályt, amely egy jogrendszer karakterét meghatározza.¹ Tulajdonképpen egy bírósági épület a jogi normák sajátos kivetülését jelenti a fizikai valóságban. E közegben így a legalapvetőbb kérdés az, hogy: *Mi szükséges egy bírósági épület megvalósításához?*

* Megyeri-Pálffi Zoltán MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport. ORCID ID: 0000-0003-1366-6963.

¹ GEPHART, Werner: Versteinerte Rechtskultur. Zur kulturosoziologischen Analyse von Gerichtsbauten. In *Vorträge zur Justizforschung. Geschichte und Theorie. Band 1*. Hrsg. MOHNHAUPT, Heinz – SIMON, Dieter, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1992. 411.

A válasz összefoglalható néhány lépésben, amelyek mentén eljuthatunk a szervezeti reformoktól a kész bírósági épületig. Ebben a folyamatban a *kikindulási pont* a feladat meghatározása, amely jelen esetben nem más, mint az *igazságügyi szervezet kiépítése*. Ez szorosan összefügg a 19. század második felében Európa-szerte megvalósult bírósági szervezeti reformokkal.

Az igazságügyi szervezet reformja

Az 1867-es kiegyezés után az igazságszolgáltatás modernizálása volt az állam előtt álló egyik legfontosabb feladat, amelyhez a kormányzat hamarosan hozzálátott. A folyamat több évtizedet vett igénybe, amelynek állomásait eljárásjogi és szervezeti törvények mutatják. Jól tudjuk, hogy a kiegyezést követően a polgári peres eljárás reformját célzó 1868. évi LIV. tc. az igazságszolgáltatási szervezetet is érintette,² majd pedig döntő lépést jelentett az 1869. évi IV. tc., amely elválasztotta egymástól az igazgatási és az igazságszolgáltatási tevékenységeket. Innen külön utakon járt e két tevékenység, amely a következő évtizedekben – lefordítva ezt az építészeti nyelvére – két különböző típusú és funkciójú középület megjelenését, továbbfejlődését vonta magával Magyarországon is: a bírósági és a közigazgatási épületekét.³

1869 után megszülettek az első szervezeti törvények, amelyek alapvetően meghatározták a későbbi magyar bírósági szervezetrendszert, ugyanis az 1871. évi XXXI. és XXXII. törvénycikkkel létrejöttek az elsőfolyamodású bíróságok. A következő évtizedek szervezeti reformjai

² Vö. MÁTHÉ Gábor: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási rendszer kialakulása 1867–1875*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 26–31.; BÓNIS György – DEGRÉ Alajos – VARGA Endre: *A magyar bírósági szervezet és perjog története*. Zala Megyei Bíróság, Magyar Jogász Egylet Zala Megyei Szervezete, Zalaegerszeg, 1996. 213.; STIPTA István: *A magyar bírósági rendszer története*. Multiplex Media – Debrecen University Press, Debrecen, 1998. 121.

³ Vö. MEGYERI-PÁLFFI Zoltán: Vármegyeházák a történeti Magyarországon az 1870-es közigazgatási reform után. In *Tanulmánykötet a 6. BáthoryBrassai nemzetközi konferencia előadásaiából: 12. kötet*. Szerk. RAJNAI Zoltán – FREGAN Beatrix – MAROSNÉ KUNA Zsuzsanna – OZSVÁTH Judit, Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2015. 446–461.

(1876, 1881, 1890,⁴ 1897, 1912) megteremtették a dualizmus korának jól ismert igazságügyi szervezetét, amelynek az ún. *rendes bíróságai* relevánsak a jelen téma szempontjából. Ezek azok az általános hatáskörű, hierarchikus rendszerben működő bíróságok, amelyek *helyhez kötöttek* és *állandók* voltak.⁵ E két jellemző nem csupán a működésükre vonatkozott, hanem fizikai létükre is, s ehhez *épületekre* volt szükség.

Az állami igazságszolgáltatási szervezet kialakításakor természetesen nem épülhettek azonnal új, a közigazgatási épületektől elkülönülő bírósági épületek. Nem véletlen, hogy az 1871. évi XXXI. tc. *Átmeneti intézkedései* körében kitért az elhelyezés kérdésére, s elrendelte, hogy a törvényhatóságok és községek ingyenesen engedjék át az addigi helyiségeket az ítélezés számára.⁶ Azonban ez a helyzet már akkor sem volt kielégítő.⁷ Egyértelmű volt, hogy az új bíróságoknak új épületeket kell emelni.

A szervezet és a funkció összefüggései

A modernizálás tehát ezekben az évtizedekben egy új bírósági szervezetrendszert eredményezett, amelynek fizikai térre is szüksége volt, amit a megfelelő épület biztosított. Egy épület megalkotásánál mindenkor alapfeltétel a *funkció* meghatározása. Egy *bírósági* épület rendeltetése esetében az egyik szempont tehát az *igazságügyi szervezet struktúrája*.

⁴ Az 1890-es évszám kiemelt helyet foglal el a szervezeti reformok körében, hiszen ekkor alakították át az ítéltáblák rendszerét. Vö. többek között: ANTAL Tamás: A debreceni királyi ítéltábla felállításának és Puky Gyula elnökségének története. In *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXIX.* Debrecen, 2002–2003. 215–230.; BALOGH Judit: A Debreceni Ítéltábla rövid története. In *10 éves a Debreceni Ítéltábla.* Szerk. SZILÁGYINÉ DR. KARSAI Andrea. Debreceni Ítéltábla, Debrecen, 2015. 14–26.

⁵ Vö. STIPTA i. m. 1998. 125.

⁶ 1871. évi XXXI. tc. 32. és 34. §.

⁷ Az állam anyagi lehetőségei ellenben hosszú évekre konzerválták azt az állapotot, hogy az állami bíróságok, továbbra is önkormányzati/közigazgatási épületekben kénytelenek működni. Ilyen átmenetiség jellemezte ezt az időszakot Debrecenben is. Vö. PAPP József: Törvénykezési helyszínek Debrecenben a 20. századig. In *Jogszolgáltatás Debrecenben.* Szerk. MEGYERI-PÁLFFI Zoltán, Debreceni Törvényszék, Debrecen, 2015. 29–39.

A dualizmus kori rendes bírósági szervezet négy szintű volt (Magyar Királyi Járásbíróságok, Magyar Királyi Törvényszékek, Magyar Királyi Ítéltáblák és a Magyar Királyi Kúria), amelynek mindegyikéhez rendelni kellett egy-egy épületet. Ez *elvileg* négyféle bírósági épülettípust jelentett volna, azaz járásbírósági, törvényszéki, ítéltáblai épületeket és a Kúria épületét. A következő időszak építkezései meg is valósították ezeket a típusokat, azonban a célszerűség megkívánta azt, hogy egy-egy fórumot egyazon épületben helyezzenek el, ekképp *többfunkciós* létesítmények szolgálták az igazságügy különböző tevékenységeit. Azonban nemcsak a szervezet kialakítása határozta meg egy bírósági épület milyenségét, hanem az *eljárási jog* is. Ez a tényező az, amely leginkább és legáltalánosabban hat az épület kialakítására. Ekképpen egy bírósági épületnek *speciális térigénye* van.

A bíraskodás speciális térigénye

A törvénykezés térigényének alakulása szorosan összefügg az eljárási jog kodifikációjával. Ez részeleme a 19. század változásainak, amelyek alapvető nyomot hagytak a jogi kultúrán is, hiszen a társadalmi változások, a polgárság emancipációja együtt járt a gazdasági fejlődéssel. Az egyén szabadsága központi politikai fogalommá vált és az alkotmányos állam meghatározó követelményévé. Ez a politikai változás, mozgás erősen érintette az igazságszolgáltatást. A bírók függetlensége, a szóbeliség, a nyilvánosság alapelve, a laikusok részvétele a büntetőeljárásban felváltotta az írásbeli és titkos eljárást. Ezek a változások magukkal hozták az igazságügyi építészet változását. Míg a titkos és írásbeli eljárás elfért egy kis teremben, addig a szóbeliség, nyilvánosság nagy teret igényelt.⁸ A francia jogban – az 1806. évi polgári eljárásjogi kódexszel⁹ realizált alapelvek, a szóbeliség, a közvetlenség és a nyilvánosság, a 19. században hosszú éveken át formálták a bírósági épületeket, hiszen ezek az elvek

⁸ KLEMMER, Klemens – WASSERMANN, Rudolf – WESSEL, Thomas Michael: *Deutsche Gerichtsgebäude. Von der Dorflinde über den Justizpalast zum Haus des Rechts*. Verlag C.H. Beck, München, 1993. 28.

⁹ Vö. KENGELY Miklós: *A bírói hatalom és a felek rendelkezési joga a polgári perben*. Osiris, Budapest, 2003. 30–39.

olyan téri megoldásokat kívántak meg, amelyek a korábbi írásbeli eljárásoknál szükségtelenek voltak, fel sem merültek. Ebből adódik, hogy az eljárási jog igényeinek megfelelő bírósági épületek fejlődésében jól látható egy kísérleti periódus. Egy ilyen izgalmas időszak következett be például a Rajna-vidéken, ahol a napóleoni megszállás hatására a francia eljárási jog érvényesült, s ennek megfelelően kellett átalakítani, illetve kialakítani a bírósági épületeket.

Ezt a többéves kísérletező periódust írja le Konrad Schall értekezésében a Badeni Nagyhercegség példáján keresztül.¹⁰ Ebből kiderül, hogy a német államok között az első egyike volt Baden, amely az 1831–1832-es eljárásjogi reformmal bevezette a nyilvánosság elvét, s ekképp szembeülnie kellett azzal, hogy ennek milyen építészeti térigényei vannak. Az egyik ilyen szembeütlő változtatási igény a felsőbíróság épülete kapcsán jelent meg. A freiburgi Hofgericht épülete, illetve emeleti ülésterme – kis mérete és elhelyezkedése miatt – nem volt kielégítő a nyilvánosság számára, ezért 1832-ben a bíróság új, nagyobb termet keresett a szomszédos épületszárnyban. A nyilvános ülésterem ezután mind elsőfokú, mind fellebbviteli tárgyalásoknak helyet adott.¹¹

Azonban nemcsak a felső, hanem az alsó bíróságok életét is megváltoztatták ezek az elvek. Mivel alkalmas épület kevés állt rendelkezésre, meg kellett oldani ezen a szinten is a feladatot. Ez azonban nem volt egyszerű, hiszen míg a közigazgatási épületek tervezése terén volt tapasztalata a badeni építésügyi hatóságnak, addig a bíróságoknál nem. Így teljes bizonytalanság uralkodott a tervezendő épületek helyiségekiosztásánál. Jól mutatta ezt az a felső-rajnai kerületi kormányzat által az igazságügyi minisztériumnak küldött kérdéssor, amelyben a vádlottak, a tanúk, az ügyvédek és a hallgatóság helyigénye felől érdeklődtek, illetve, hogy kellenének-e az eljárásbeli személyeknek külön helyiségek a tárgyalóterem közelében. Valamint mekkorák legyenek a börtöncellák, amelyekben a vizsgálóbíró lefolytathatja az eljárását. A minisztériumi válasz útmutatás helyett a tapasztalatlanságról árulkodott, csak a

¹⁰ SCHALL, Konrad: *Gerichtsbauwesen 1803–1918 im Spiegel von Gerichtsverfassung und Prozeßordnungen – dargestellt am Beispiel Badens*. Inauguraldissertation, Schwäbisch Hall, 1994.

¹¹ SCHALL i. m. 1994. 52.

tárgyalótermekre vonatkozóan utaltak a *francia* megoldásra.¹² A következő években az építészeti hivatal a francia minták alapján dolgozott ki egy mintatervet a badeni bíróságok ki-, illetve átalakítására.¹³

Azonban nemcsak a közvetlenség és nyilvánosság elve volt hatással a bírósági épületekre, hanem a laikus bírászkodás megjelenése is. Ez Badenben is újabb fejtörést okozott, miután 1864-ben bevezették az ülnökbírászkodást. Ez még nagyobb termet kívánt. Ez már találkozott az építészeti fejlődéssel is, ugyanis az 1850-es években elterjedt az a nézet, hogy „a belső funkcióknak kívül is tükröződni kell, ami által a bíróságok függetlenségét hangsúlyozzák, azt, hogy az igazgatási épületektől eltérő karakterűek.”¹⁴ Az igazságügyi reform következtében első fokon működő laikus bírászkodás épületen belüli helye, az ülnöki tárgyalóterem mint az épület legfontosabb helyisége kapott hangsúlyt azzal, hogy az épület középtengelyébe, a középrizalitba került. Emellett a földszinti *rusztikázás*¹⁵ pedig a ház alapját, úgyis mint az új igazságügyi törvényt, valamint a badeni törvényhozás megbízható alapját szimbolizálta.¹⁶

A magyar fejlődés

A badeni, illetve a többi (német) állam fejlődésével szemben Magyarországon a kodifikáció évtizedekkel később indult be és lassan haladt előre, s ez, továbbá az anyagi alapok hiánya is hátráltatta a modern eljárásjogi elveknek megfelelő bírósági épületek megjelenését. Ugyanakkor az is fontos jelenség, hogy Magyarország e viszonylagos lemaradás következtében már *kész mintaként* használhatta mind a modern eljárásjogot, mind az ezt kiszolgáló bírósági épülettípust. A kész minta tényleges meghonosodása – elsősorban az építészet terén – a század harmadik

¹² Uo. 65.

¹³ Uo. 68–69.

¹⁴ Uo. 125.

¹⁵ „Nyerskő falazat durván kinagyolt vagy mesterségesen érdessé tett felületű kövekből.” Lásd: BAKOS Ferenc (szerk.): *Idegen szavak és kifejezések szótára*. „Rusztika” szócikk. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986. 745.

A szimbolika mellett azt is meg kell jegyezni, hogy a rusztikázás, kváderezés a kor igen elterjedt történeti stílusok, köztük a neoreneszánsz fontos jellemzője.

¹⁶ SCHALL i. m. 1994. 127.

harmadára, negyedik negyedére esett, amikor néhány esztendő alatt bírósági épületek sokaságát építtette fel az állam országszerte, s ezzel megvetette a ma is funkcionáló bírósági épületállomány alapjait.

Ez a magyarországi *mintakövetés* mind a kodifikációban, mind az építészetben történelmi kapcsolataink miatt is sokszor a német megoldások felé fordult. Mire az 1880-as, 1890-es években Magyarországon felfutott a bíróságok építése, addigra Németországban már kialakult egy építészeti *sémarendszer*, amely a modern eljárásjoghoz alkalmazkodott. Ebben a sémarendszerben már stabilan kialakult, hogy az eljárásjogi igényeket miként elégítheti ki egy bírósági épület. Jól jelzi ezt, hogy már az *építészeti szakkönyvek* is külön típusként tárgyalták a bírósági épületeket.¹⁷

Ebben a periódusban építészeink általános figyelme az osztrák fejlődés mellett a német építészet felé fordult, amit az is megalapozott, hogy nemcsak a bécsi, hanem a müncheni, illetve a berlini akadémián sajátították el a szakma alapjait, bár a kiegyezést követően a kormány modernizálási szándéka a honi felsőoktatást is érintette. Ennek keretében változott meg például az 1856 óta működő József Politechnikum jogi helyzete, amely 1871-től mint József Műegyetem adott keretet többek között az építészképzésnek.¹⁸ Ennek ellenére a századfordulóig általános volt, hogy az építészhallgatók külföldön fejezték be stúdiumaikat.

Az oktatás mellett a szaksajtó¹⁹ is jelentősen hozzájárult építészeink műveltségének bővítéséhez. „Közép-Európában már 1836-tól mérvadó forrásnak számított a bécsi *Allgemeine Bauzeitung*, melyet a német nyelvterület központjaiban a következő évtizedekben számos hasonló orgánus követett.”²⁰ Ebből következően is kézenfekvő volt, hogy a

¹⁷ Vö. *Handbuch der Architektur* 7. Halbband, Heft 1: *Gebäude für Verwaltung, Rechtspflege und Gesetzgebung; Militärbauten. – Stadt- und Rathäuser. Gebäude für Ministerien*. Darmstadt. 1887.; KLASSEN, Ludwig (szerk.): *Grundrissvorbilder von Gebäuden aller Art. 13. Gebäude für Justizzwecke*. Baumgärtner's Buchhandlung, Lippe, 1891.

¹⁸ Vö. *A magyar művészet a 19. században. Építészet és iparművészet*. Szerk. SISA József, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Osiris, Budapest, 2013. 338–339.

¹⁹ A legfontosabb építészeti periodikák a 19. század második feléből: *Építési Ipar* (később *Építő Ipar, Építő Művészet*), *Budapester Bauzeitung* (később *Bauzeitung für Ungarn*), *Magyar Mérnök – és Építészegylet Közlönye*. Vö. MARÓTY Katalin: *Mintakövetés és invenció a XIX. század második felének budapesti építészetében. Építés-Építészettudomány*, 2005/1–2. 36–37.

²⁰ SISA (szerk.) i. m. 2013. 345.

magyarországi igazságügyi építkezésekhez a német nyelvterület adta a mintát. Ezekből meríthettünk mind járásbíróságaink, mind törvényszékeink, mind pedig felsőbíróságaink megalkotásához.

Ezek között az épülettípusok között fontos szerepet töltenek be az ún. *igazságügyi paloták*, amelyeknek specialitásai külön figyelmet érdemelnek.

Az igazságügyi paloták jellegzetességei

Az egyik ilyen speciális vonás a *komplexitás*, amely elsősorban a funkcióból ered. Egy igazságügyi palota jellemzően alsófokú és fellebbviteli bíróságokat is magába foglalt. Révai Nagy Lexikona a „Bírósági épületek” címszava alatt ír a bíróságok funkcióismájáról: „A kir. törvényszékek rendszerint kir. ügyészséggel és a székhelyen működő kir. járásbírószággal egy bírósági épületben helyeztetnek el (törvénykezési épületek, törvényházak). A földszintet a legtöbb helyen a kir. járásbírószá, a tkvi osztály és a vizsgálóbíró foglalja el [...]. Az első emeletre kerül az elnökség a segédhivatalokkal és a polgári osztály [...] míg a második emeleten a büntető osztály és a kir. ügyészség van.”²¹ Mindemellert tipikus megoldás volt, hogy egy ilyen igazságügyi komplexumban helyezték el a büntetés-végrehajtást is.²²

E számos funkció *nagyméretű* épületet követelt meg, amelyben egy tető alatt, de mégis egymástól elkülönülve működnek az egységek. Az összeszervezés viszont elérhetővé tett minden intézményt a jogkereső közönség számára, s az építési költségek is kedvezőbbek voltak.

²¹ Révai Nagy Lexikona. III. kötet. Bírósági épületek. <http://mek.oszk.hu/06700/06758/pdf/revai03.pdf> (2014. 01. 27.)

²² A magyar bírósági épületekről lásd még: PUSZTAI László: A bírósági épület. In KÁLLAY István – PUSZTAI László – STIPTA István: *Bírósági épületek Magyarországon*. HG & Társa, Budapest, 1993. 33–51.; KENGyel Miklós: *Perkultúra. A bíróságok világa. A világ bíróságai*. Dialóg Campus, Budapest – Pécs, 2011. 15–137.

Mindez a praktikum miatt alakult így, azonban nem ettől vált a ház *palotává*,²³ hanem az állami, bírósági reprezentációs igénytől.²⁴

Egy ilyen palota annak a felfogásnak a felelevenítése volt, hogy az építészet nemcsak funkcionális, hanem jelentéshordozó is. Éppen ezért egy ilyen igazságügyi palota ki kellett, hogy fejezze a polgári igazságszolgáltatás függetlenségét, a bírói hatalmat, a jog hatalmát.²⁵ Mindezt formálásában, szimbólumrendszerében, a nagyközönség számára is olvasható alaprajzi rendszerében mutatta meg. Ezek – találkozáva a korszellemmel, a korstílussal – a historizáló építőművészet kiemelkedő alkotásaivá tették az igazságügyi palotákat.

A magyar igazságügyi paloták szerte a történelmi Magyarországon kiemelt elemeivé váltak a nagy- és középvárosok településképeinek. Ezzel kapcsolatban megemlítendő, hogy az európai, így a magyar városképfelújításban fontos szerepet töltöttek be az újonnan emelt középületek. A közép-európai régióban különösen fontos volt a reprezentativitás, hiszen a különböző társadalmi tényezőkhöz (uralkodó, állam, önkormányzat stb.) kapcsolódó épületek szimbolizálták az építettőt és a funkciót egyaránt.²⁶

Az építész és az építészeti terv

A bírósági épületek – mint minden épület – létrejöttének fontos „összetevője” az építész és az építészeti terv. Ez utóbbi milyensége elsősorban a tervező kvalitásait tükrözi. Az állami építkezések mindenkor nagy lehetőséget adnak az építészeknek tehetségük megmutatására. Az állam mint építtető – a feladat és a szándék függvényében – vagy pályáztatás

²³ A 19. század végén, amikor egyik igazságügyi palota épült fel a másik után, a kifejezés használata, helyessége és magyarossága körül viták keletkeztek. Lásd: ANTIBARBARUS: Törvényház, országház, pályaház. *Magyar Nyelvőr*. XXVI. 1897. 415–417.

²⁴ Ahogy Sisa József fogalmaz a 19. századi városképet meghatározó „palota” mint épület kapcsán: „Stiláris tekintetben az építészeti reprezentáció igénye szerencsésen találkozott a historizmus ezt magas fokon kiszolgáló lehetőségeivel.” Sisa (szerk.) i. m. 2013. 326.

²⁵ Vö. KLEMMER – WASSERMANN – WESSEL i. m. 1993. 36.

²⁶ Lásd erről pl.: MORAVÁNSZKY Ákos: *Versengő látomások. Esztétikai újítás és társadalmi program az Osztrák–Magyar Monarchia építészetében 1867–1918*. Vince Kiadó, Budapest, 1998. 31–32.

útján választja ki a tervező építész, vagy közvetlen megbízással kéri fel a munkára. Míg az előbbi mindenkor alkalmas az építész szakma széles mozgósítására, szakmai viták elindítására és az egyének bemutatkozására,²⁷ addig az utóbbi általában már konkrétumokról szól. Konkrét személyekről, konkrét célokról, konkrét feladatokról. A bírósági épületek tervezésénél mindkét eset előfordult.

Ugyanakkor hangsúlyozandó, hogy az igazságügyi épületek tervezése – tekintettel a szervezeti és működési igényekre – speciális építészeti ismereteket igényelt, így hamarosan kialakult építészeinknek egy olyan rétege, amelybe a bírósági épületekre szakosodott mesterek tartoztak. Közülük az egyik legfontosabb és legtermékenyebb tervező Wágner Gyula (1851–1937) volt, aki börtön és törvényszéki épületeiről vált ismertté.²⁸ Hozzá hasonlóan kiemelkedő szerepet töltött be Jablonszky Ferenc (1864–1945), aki az első világháborúig terjedő időszakban elsősorban járásbíróságokat tervezett. De jelentősek Aigner Sándor (1857–1912), Kiss István (1857–1902), Tóásó Pál (1870–1927) bírósági épületei a korszakból, valamint a Budapesti Királyi Törvényszék és a Magyar Királyi Kúria épületével Hauszmann Alajos (1847–1926) beírta a nevét az igazságügyi építészek közé is.

A korszak elején az igazságügyi tárca közvetlen megbízása alapján terveztek bíróságokat az építészek, így válhatott Wágner Gyula a minisztérium „házi építészévé”. De a legmagasabb szintű bírói fórumunk, a Magyar Királyi Kúria épületének esetében is közvetlenül bízták meg a tervezőt, Hauszmann Alajost, akit az igazságügy-miniszter kért fel 1891. november 7-én kelt 10982. sz. rendeletével²⁹ a Budapesten építendő

²⁷ Vö. SZÉKELY Márton – MARÓTYZ Katalin: A pályázat mint jelenség a késő historizáló építészet korában. *Építés-Építésztudomány*, 2018/1–2. 93–116.

²⁸ Wágner Gyuláról lásd:

DOBROTKA Katalin: „Börtönök tervezője – Wágner Gyula élete és munkássága” *ÖBE – Összefogás a Börtönügyért Egyesület honlapja* 2014.11.13. www.bortonugy.hu/index.asp?i=hirek_reszletek&id=639; MEGYERI-PÁLFFI, Zoltán: „Following a Model” as an Element of the Hungarian Legal Culture with Special Regard to Gyula Wágner’s Judicial Architecture. In *Law and the Arts. Elective Affinities and Relationship of Tension*. Eds. GEPHART, Werner – LEKO, Jure, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 2017, 363–393.; MEGYERI-PÁLFFI Zoltán: *Az egri Törvényház. The Eger Courthouse*. OBH, Budapest–Eger, 2018. 28–32.

²⁹ HAUZSMANN Alajos: *A budapesti Igazságügyi Palota*. Pátria, Budapest, 1901. 1.

új igazságügyi palota tervezésére.³⁰ A századfordulót követően azonban megjelentek ezen épülettípusok vonatkozásában is az építészeti pályázatok, ekképpen színesedett a paletta a tervezők terén.

*

E tanulmány célja egy olyan kontextusba ágyazás volt, amely két távol esőnek tűnő terület: a jog és az építészet metszetét jelenti. Miként a bevezető utalt rá, a *bíróági épületek*, s körükben is az ún. igazságügyi paloták azok, amelyek megtestesítik a fizikai valóságban az igazságszolgáltatás világát. Ezek adják és biztosítják az igazságszolgáltatás dologi feltételeinek az alapját.

A magyar bírósági épületek a kor meghatározó, fontos építészeti alkotásai. E középületek *önállóságát*, egyediségét még akkor is felismerjük, ha tudjuk, hogy számos (elsősorban német) szervezeti és építészeti előkép hatott a kialakításukban, vagy hogy mennyire meghatározó volt a *minta-követés* és sok esetben a *kész minta* átvétele Magyarországon. Ugyanakkor éppen ezek a hasonlóságok beemelik a magyar bíróságokat az európai igazságügyi épületek körébe, ahol máig méltó helyet foglalnak el.³¹

³⁰ A Kúria történetéről lásd: BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: *120 éves az Igazságügyi Palota*. HVG–ORAC, Budapest, 2016.; BUGÁR-MÉSZÁROS Károly: *A Kúria épülete*. OBH, Budapest, 2013.

³¹ Jelen tanulmány a szerző korábbi művének átdolgozott, szerkesztett változata. Vö. MEGYERI-PÁLFFI Zoltán: Az igazságügyi szervezet a fizikai valóságban: a Kúria épülete. *Jogtörténeti Szemle*, 2017/1–2. 87–96.